

תרומת איברים ואיברי רביה - 26

תרומת איברים ואיברי רביה

עם התפתחות המדע והרפואה, כאשר השתלות איברים להצלת חיים נעשו דבר שבשגרה, נדרשו הפוסקים לברר, האם הדבר מותר על פי ההלכה. וזאת בשל שתי בעיות אפשריות:

[א] הסכנה - הכרוכה בפעולה הרפואית של כריתת האיבר מגופו, לצורך השתלתו בחברו.

[ב] איסור חבלה - המפורש בדברי המשנה (ב"ק פ"ח מ"ו) "החובל בעצמו, אף על פי שאינו רשאי, פטור". ומכאן שאסור לאדם לחבול בעצמו, ודין זה נפסק ללא עוררין ברמב"ם (הלכות חובל ומזיק פ"ה ה"א) ובשו"ע (חו"מ סי' תכ סע' לא).

במקום שיש סכנה ודאית עבור התורם, ברור שאינו חייב להסתכן כדי להציל את חברו, כדברי המשנה (אהלות פ"ז מ"ו) "אין דוחים נפש מפני נפש", וידועים דברי הגמרא בסנהדרין (עד, א) "מי ימר דמא דידך סומק טפי, דילמא דמא דההוא גברא סומק טפי".

לפיכך השאלה העומדת על הפרק **בתרומת איברים** היא, האם מותר לאדם להסתכן בכריתת איבר מגופו **בספק** סכנה, כדי להציל את חברו מסכנה ודאית, והאם יש חיוב לעשות כן.

בתוך כך יש לברר, האם בתרומת **איברי רביה** - ביציות, שחלות או אשכים, שאינן לצורך הצלה מסכנה אלא לקיום מצות פרו ורבו, הותר **איסור חבלה** לצורך התרומה, והאם יש היתר גם כאשר מטרת התרומה מצדו של התורם היא ממונית בלבד.

ובתוך כך נברר, האם מותר לבקש תמורה כספית עבור התרומה.

ספק סכנה עבור הצלה מסכנה ודאית

א. גדולי הדורות נחלקו בשאלה האם מותר לאדם להסתכן בכריתת איבר מגופו **בספק** סכנה, כדי להציל את חברו מסכנה ודאית.

החובה להציל את חברו מובאת בגמרא בסנהדרין (עג, א) "מנין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר או חיה גוררתו או לסטים באים עליו, שהוא חייב להצילו, תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך". וכן נפסק בשו"ע (חו"מ סי' תכו סע' א) "הרואה את חברו טובע בים או ליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו, ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכור אחרים להצילו, ולא הציל, עובר על לאו לא תעמוד על דם רעך".

הבית יוסף (שם) הביא את ההגהות מיימוניות בשם הירושלמי "דצריך אפילו להכניס עצמו בספק סכנה", וביאר הבית יוסף: "ונראה שהטעם מפני שהלה [בנדון דידן, האדם הנצרך לתרומה] ודאי [בסכנת נפשות] והוא [בנדון דידן, התורם] ספק". והוסיף הסמ"ע (ס"ק ב) "גם זה השמיטו המחבר, וכיון שהפוסקים הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור לא הביאו בפסקיהם, משום הכי השמיטו [המחבר] גם כן". ומבואר בדברי הסמ"ע, שמרן המחבר לא הביא להלכה בשו"ע את דברי ההגהות מיימוניות [למרות שהביאם בבית יוסף], כי למעשה אין חיוב להיכנס לספק סכנה כדי להציל את חברו מסכנה ודאית, היות ורוב הפוסקים [הרי"ף הרמב"ם והרא"ש, המחבר והרמ"א] השמיטו דין זה מחיבוריהם.

תרומת איברים ואיברי רביה - 26

אמנם בשלחן ערוך הרב (חו"מ הלכות נזקי הגוף ס' ז) כתב: "ואפילו להיכנס בספק סכנה יש אומרים שצריך כדי להציל את חברו ממיתה ודאית", והוסיף בסוגריים "ויש חולקים בזה, וספק נפשות להקל". כידוע, חידושי הדינים שכתב אדמו"ר הזקן בתוך סוגריים, היה מסופק בהם לדינא, ואין הכרעה ברורה בשאלה זו. ומכאן שגם בנדון דידן, יש להסתפק כיצד להכריע לדינא.

המשנה ברורה (או"ח סימן שכט ס"ק יט) נקט ש"אם יש סכנה להמציא, אינו מחויב דחייו קודם לחיי חברו. ואפילו ספק סכנה נמי עדיף ספקו ידיה מודאי דחברו. אולם צריך לשקול הדברים היטב אם יש בו ספק סכנה ולא לדקדק ביותר כאותה שאמרו (בבא מציעא לג, א) המדקדק עצמו בכך בא לידי כך".

עם זאת, בשו"ת הרדב"ז (ח"ג סימן אלף נב; הובא בפתחי תשובה יו"ד סי' קנז ס"ק טו) נשאל: "אם אמר השלטון לישראל הנח לי לקצץ אבר אחד שאינך מת ממנו, או אמית ישראל חברך". והשואל הביא כי "יש אומרים שחייב להניח לקצץ האבר הואיל ואינו מת". הרדב"ז השיב: "זו מידת חסידות, אבל לדין יש תשובה", וכתב כי התורה "דרכיה דרכי נועם, וצריך שמשפטי תורתנו יהיו מסכימים אל השכל והסברא, ואין יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא ימיתו את חברו". וסיים: "הלכך איני רואה טעם לדין זה, אלא מידת חסידות, ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה. ואם יש ספק סכנת נפשות הרי זה חסיד שוטה, דספיקא דידיה עדיף מודאי דחבריה". וביאר בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סימן קעד) "נראה שהטעם הוא, משום דלא תעמוד על דם רעך הוא ככל הלאוין, שמחוייב להוציא כל ממנו כדי שלא לעבור על לאו, כדאיתא ברמ"א (יו"ד סי' קנז סעי' א), וכתב הש"ך (שם ס"ק ג) ואם יש סכנת איבר צ"ע אי דמי לנפש או לממון, ומסיק דנראה לקולא. וסבר הרדב"ז, מאחר שלא מצינו שעל לאו דלא תעמוד על דם רעך יהיה חמור מכל לאוין שבתורה, שיהיה מחוייב גם לחתוך אברו להציל חברו, אין לנו לומר חידוש כזה. ולכן אינו מחוייב לחתוך אבר בשביל הצלת חברו".

מבואר איפוא, שאע"פ שמעיקר הדין אין חיוב להיכנס לספק סכנה כדי לתרום איברים להצלת חברו מסכנה ודאית. עם כל זאת, אם בכל זאת החליט לתרום מאיבריו להצלת חברו, יש במעשהו ממיידת חסידות, בתנאי שאין בזה חשש סכנת נפשות, שאם לא כן, הרי הוא "חסיד שוטה".

תרומת איברים לצורך הצלת חברו

ב. על פי האמור דנו הפוסקים האם מוטלת חובה על אדם לתרום את אחת מכליותיו, או חלק מן הכבד שלו, לצורך הצלת חברו מסכנת חיים ודאית.

הגר"ע יוסף הביא בשו"ת יחווה דעת (ח"ג סימן פד) את דברי המנחת יצחק (ח"ו סימן קג) והציץ אליעזר (ח"ט סימן מה) שאסרו את ההשתלה, בהתבססם על דברי הפוסקים שאסור לאדם להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את חברו מודאי סכנה, על סמך דברי הרופאים שאמרו כי הוצאת כליה אחת מכליותיו של התורם כרוכה בסכנת נפשות, כדברי הציץ אליעזר: "וכפי שאמרו לי הרופאים (כשהרצאתי לפניהם על נושא זה) הוצאת כליה וכדומה מהאיברים הפנימיים מאדם אף על פי שהוא בריא כרוך בסתמא בספק סכנה. ועל כן אין להתנדב על כך בסתמא ואין לרופא לבצע זאת, אלא אם כן סגל חבורה של רופאים מומחים יחליטו אחרי עיון מדוקדק שהדבר לא כרוך בספק סכנת נפש למנדב".

תרומת איברים ואיברי רביה - 26

וכתב על כך הגר"ע יוסף: "אולם באמת שנמסר לנו מפי רופאים מומחים ויראי שמים שדרגת הסיכון בהוצאת הכליה לאדם התורם, היא מועטת מאד, וכתשעים ותשעה אחוזים מהתורמים חוזרים לבריאותם התקינה. ולפי זה הרי כל מה שהסכימו הפוסקים הנ"ל שאסור להכניס עצמו בספק סכנה, זהו רק בספק השקול, מה שאין כן בנדון שלנו, שבודאי שמצוה היא לתרום כדי להציל את חברו ממות בטוח".

וכדבריו כתב רבי לוי יצחק הלפרין, ראש המכון מדעי טכנולוג להלכה, בשו"ת מעשה חושב (ח"ד סימן כד) שבתרומת אחת מהכליות או חלק מן הכבד "לא נשקפת לתורם שום סכנה מוחשית, שכידוע יכול אדם לחיות לאורך ימים ושנים ולתפקד באורח רגיל גם עם כליה אחת בלבד. וממילא לא מיבעיא לפי דעת הסוברים שחייב אדם להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל את חברו מודאי סכנה, דפשיטא שהוא חייב להכניס עצמו לסיכון שכזה של ביצוע ניתוח לצורך תרומת האיברים להצלת חברו. אלא אפילו לדעת הסוברים שאסור לו לאדם להכניס עצמו לספק סכנה, ומשום דספיקא ידידה עדיף מודאי דחבריה, והעלינו לעיל שכך יש לנהוג למעשה, מכל מקום נראה דבכהאי גוונא שבתרומת האיבר מצד עצמה אין בה משום סכנה, בודאי שאין לחוש מצד הסיכון שבניתוח". ומסקנתו הברורה: "בוודאי מותר לו לאדם לתרום את אחת מכליותיו או חלק מן הכבד שלו לצורך השתלה בחולה מסוכן, ואע"פ שיש לדון בדבר אם הוא מחוייב לעשות כן, מכל מקום **מידת חסידות בודאי יש בזה**".

וכן הסיק רבי יצחק זילברשטיין (שיעורי תורה לרופאים, ח"ב סימן קלד, עמ' 480) "על יסוד דברי המשנה ברורה (סי' שכט ס"ק יט) שהכריע, שאין מחוייבים להסתכן להצלת חברו, דנו חלק מגדולי דורינו לאסור תרומת כליה. ומאידך רבו המורים להיתר, מאחר ונמסר להם על ידי הרופאים שדרגת הסיכון לאדם התורם היא מועטת, ובאופן כזה אולי יש בזה מצוה ממידת חסידות לתרום, וכעין שכתב המשנה ברורה [הנ"ל], אולם צריך לשקול הדברים היטב אם יש בו ספק סכנה ולא לדקדק ביותר כאותה שאמרו (בבא מציעא לג, א) המדקדק עצמו בכך בא לידי כך".

כיום בתרומת איברים, והוא הדין בנדון תרומת איברי רביה, אין סכנה ממשית מצדו של התורם, נמצא כי אין מניעה בתרומה מצד **הסכנה** שדבר, ואף שאין חיוב לתרום, לדעת הרדב"ז יש בכך מעשה שהוא מ"מידת חסידות".

ברם עדיין יש חילוק בין תרומת איברים לתרומת איברי רביה - שחלות ואשכים או ביציות. תרומת איברים היא בדרך כלל לצורך הצלת הזולת מסכנה, מה שאין כן תרומת שחלות ואשכים או ביציות שיש בה רק סיוע לקיום מצות פרו ורבו של האשה הנתרמת ובעלה, וכמובן יש בעצם התרומה קיום מצות חסד עם התורמת ובעלה.

ומעתה יתכן שדברי הרדב"ז שההיתר להסתכן בתרומת איברים הוא מ"מידת חסידות", נאמרו רק לצורך **הצלה מסכנה**, אולם בתרומת איברי רביה, אין הדבר ברור שלצורך סיוע לזולת לקיים מצות פרו ורבו ולצורך עשיית חסד, הותר להסתכן, וצ"ע.

...

איסור חבלה בעצמו - מהתורה או מדרבנן

ג. מלבד השאלה העקרונית בסוגיית תרומת איברים - האם אדם צריך להכניס עצמו בספק, אפילו קל, של סכנה כדי להציל ולסייע לחברו, יש לדון בשאלה נוספת: **מדוע מותרת תרומת האיברים**, והרי לתורם אסור לחבול בעצמו. ובנדון תרומת שחלות או אשכים, השאלה היא גם על מקבלי האיברים, כיצד מותר להם לחבול בעצמם, שכן ביצוע ההשתלה כרוך בחבלה שלא לצורך פיקוח נפש.

תרומת איברים ואיברי רביה - 26

כאמור לעיל, במשנה (בבא קמא פ"ח מ"א) נאמר: **"החובל בעצמו, אף על פי שאינו רשאי, פטור"**, וכן נפסק בשו"ע חושן משפט (סימן תכ סע' לא). אמנם הראשונים נחלקו האם החובל בעצמו עובר על איסור דאורייתא, או איסור דרבנן.

האיסור לחבול בעצמו נלמד בסוגיית הגמרא (ב"ק צא, ב) מנזיר שהדיר עצמו מן היין ונקרא חוטא, כדברי הגמרא: **"דתניא, אמר רבי אלעזר הקפר ברבי, מה ת"ל וכפר עליו מאשר חטא על הנפש (במדבר ו, יא) - וכי באיזה נפש חטא זה. אלא, שציער עצמו מן היין. והלא דברים קל וחומר, ומה זה, שלא ציער עצמו אלא מן היין, נקרא חוטא, המצער עצמו מכל דבר, על אחת כמה וכמה"**.

ואם היושב בתענית נקרא חוטא בגלל שציער את עצמו, כל שכן החובל בעצמו עובר על איסור, ונקרא חוטא. ומכאן הסיק הר"ן (מסכת שבועות כג, ב) שהאיסור לחבול בעצמו הוא מהתורה.

התומים (חושן משפט סי' כז סק"א) הביא מקור נוסף לאיסור לחבול בעצמו: **"דגם כן נכלל בשמור נפשך"**. וכוונתו, שמלשון הכתוב (דברים ד, ט) **"רק השמר לך ושמור נפשך מאד"**, יש ללמוד כי האדם מחוייב לשמור על עצמו **"[שמור נפשך מאד]"**. כי בכל מקום שנאמר בתורה **"השמר"**, אמרו חז"ל ש"אינו אלא לא תעשה" (מכות יג, ב).

מאידך, הלחם משנה (הלכות דעות פ"ג ה"א) סבר כי נזיר המצער עצמו אינו עובר על איסור תורה, אלא איסור דרבנן, ודברי הפוסק אינם דרשה גמורה, ולכך גם **איסור חבלה** הנלמד מנזיר אף הוא **איסור מדרבנן**, וז"ל: **"ומינה נשמע לחבלה מדרבנן, דמכל הני קראי דלעיל לא שמעינן חבלה"**.

וכן משמע בחידושי המאירי (ב"ק צא, ב) שכתב: **"אף על פי שאמרו אין אדם רשאי לחבול בעצמו, אם נשבע שיחבול עצמו, שבועה חלה עליו, עד שאם לא חבל לזמן שקבע לעצמו חייב משום שבועת ביטוי. שאין זו מצוה גמורה אלא דברי סופרים, והמקרא אינו אלא אסמכתא"**.

הרי שנחלקו הפוסקים, האם איסור חבלה בעצמו הוא מהתורה או מדרבנן.

איסור חבלה לצורך "תיקון הגוף"

ד. והנה ידועים דברי חז"ל (כתובות יט, א) **"אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש, אלא עבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים בלבד"**. ולפי זה אין כל ספק, שחולה הנמצא **בסכנת חיים** [ואף **בספק סכנת חיים**] רשאי לחבול בעצמו, וכן מותר לחבול בו, בכדי להצילו. ברם עדיין צ"ע האם הותר **איסור חבלה** לצורך תרומת איברי הרביה, שלא נועדו **להצלה מסכנת חיים** אלא לקיום מצות פרו ורבו.

ואמנם כאשר לא מדובר בצורך של פיקוח נפש, אלא **בצורך רפואי אחר** שאין בו הצלת חיים, מצאנו בש"ס רבים מהתנאים והאמוראים שהתירו **להקיז דם לצרכי בריאות לכתחילה**, ואף אומרים תפילה מיוחדת בשעת ההקזה, כדברי הגמרא בברכות (ס, א) ובשו"ע (או"ח סימן רל סע' ד) **"הנכנס להקיז דם אומר, יהי**

תרומת איברים ואיברי רביה - 26

רצון מלפניך ה' א-להי שיהא עסק זה לי לרפואה, כי רופא חנם אתה. ולאחר שהקיז יאמר, ברוך רופא חולים". ואכן צריך ביאור, מדוע אין במעשה ההקזה איסור חובל בעצמו.

והתשובה לכך היא, איסור חבלה נאמר רק כאשר המטרה היא **לקלקל** במעשה החבלה, אך כאשר החבלה מביאה לידי **תיקון**, אין במעשה החבלה כל איסור, וכדברי רבי אלחנן וסרמן (קובץ הערות סימן ע אות א) "**כיון שהוא תיקון להנחבל אינו חבלה כלל**". דהאב המכה בנו הוא כדי לתקנו על להבא, וכן במילה הוא תיקון על להבא, שלא יהא ערל". אב המכה את בנו או רב המכה את תלמידו, אינם עוברים על איסור חבלה, כאשר מטרתם לחנך את הנער שייטיב את דרכיו, וכן ברית מילה ודאי אינה נחשבת כמעשה חבלה, משום שאדרבה, יש בזה תיקון בהסרת הערלה. וממילא, גם **בהקזת דם**, אין איסור חבלה, כי המטרה היא **תיקון הגוף** והחזרתו לקו הבריאות, ולכן רשאי לעשות זאת.

תוספת ביאור לסברא זו, מצינו בשו"ת חלקת יעקב (ח"ג סימן לא) שכתב: "תבנא לדידן, לחתוך אבר להתרפא מצערו יש לנו הלכה פסוקה בטור ושו"ע (יו"ד סי' רמא סע' ג) דמותר, ואין בזה משום חובל לעצמו [וזהו"ל השו"ע: "היה קוץ תחוב לאביו לא יוציאנו שמא יבא לעשות בו חבורה, וכן אם הוא מקיז דם או רופא לא יקיז דם לאביו ולא יחתוך לו אבר אף על פי שמכין לרפואה"]. דומה לזה מצינו גם לענין בית הכנסת דאסור לסתרה, ועל מנת לבנות מותר, כמבואר ברמ"א (או"ח סוסי' קנב). ואם כן **בגופו של אדם נמי, כשסותר על מנת לבנות מקרי בונה**". כשם שאסור לסתור בית הכנסת, אולם אם עושה זאת על מנת לבנות בנין חדש, אין איסור בדבר, ואין זה נחשב כ"סותר" הבנין, כך גם בגופו של אדם, אם חובל על מנת לתקן, אין הדבר נחשב כמעשה חבלה, ואינו עובר על איסור חבלה.

נמצא לפי זה, כי **מקבלת השחלות** או **מקבל האשכים**, לא יעברו על איסור חובל בעצמם, שכן חבלה זו [בשעת הניתוח] אינה אלא תיקון עבורם, כדי שיוכלו להוליד. וכשם שבהקזת דם, ובאב המכה את בנו, החבלה אינה אסורה כי היא לתועלת ולתיקון, כך גם אצל מקבלי איברי הרביה, החבלה היא לתועלת ולתיקון, ותהיה מותרת.

הדברים ברורים ביחס **למקבלי איברי הרביה**, אך עדיין יש לברר מהו ההיתר **לתורמים** לחבול בגופם ולהוציא את הביציות, השחלות והאשכים - שהרי אצלם אין החבלה נחשבת "תיקון" אלא קלקול, ולכאורה עוברים על איסור חבלה.

...

איסור חבלה - רק כשנעשה ב"דרך נציון"

ה. ונראה כי בתרומת איברים, גם לא במקרה של פיקוח נפש, אין איסור חבלה **לתורמים**, על פי דברי הרמב"ם (הלכות חובל ומזיק פ"ה ה"א) "אסור לאדם לחבול בין בעצמו בין בחברו, ולא החובל בלבד אלא כל המכה אדם כשר מישראל בין קטן בין גדול בין איש בין אשה **דרך נציון** [מלשון **מריבה**], הרי זה עובר בלא תעשה, שנאמר (דברים כה, ג) לא יוסיף להכותו, אם הזהירה תורה שלא להוסיף בהכאת החוטא קל וחומר למכה את הצדיק". ומתבאר בדבריו שלא כל חבלה אסורה, אלא רק חבלה הנעשית "**דרך נציון**".

תרומת איברים ואיברי רביה - 26

פשטות כוונת הרמב"ם, שהחבלה היא בדרך מריבה ובמטרה לקלקל, ואז היא אסורה. ולכן כל חבלה שהיא לא בדרך של מריבה ולא במטרה של "קלקול", אינה אסורה. ואף לא יהיה איסור על אחרים לחבול בו, מאחר והחבלה היא לצורך, ובהסכמת הנחבל, וממילא אין להגדירה כ"דרך נציון".

מטעם זה התיר האגרות משה (חו"מ ח"ב סימן סו) לנערה לעבור ניתוח פלסטי ליפות את עצמה, כדי שעל ידי כך יהיה לה יותר קל להינשא "אף שהוא על ידי חבלה, כיון שאינו דרך נציון ובזיון, אלא אדרבה לטובתה".

אם כן, מסתבר איפוא, כי לדעת הרמב"ם אין איסור חבלה כאשר הדבר נעשה לצורך תרומת איברים, שהרי החבלה כמובן אינה ב"דרך נציון".

חבלה "לצורך"

ו. סיבה נוספת להתיר את איסור החבלה בתרומת איברים, היא לפי דברי התוספות במסכת בבא קמא (צא, ב, ד"ה אלא האי תנא) שכתבו, שאסור לאדם לחבול בעצמו אף לצורך: "ואור"י דאין מביא ראיה אלא שאסור לחבול אפי' לצורך". והרשב"א (שם) הוסיף בביאור הדברים: "ותירצו בתוספות, דמייתי ראיה מקל וחומר מקריעה שהיא לצורך, כגון במת שאע"פ שהעיקר הקריעה מצוה, ומי שהוא מקרע יותר מדי נהנה בו, שעושה נחת רוח ליצרו, ואפילו הכי אסור, וכל שכן מחבל עצמו". כלומר, לדעת התוספות, מותר לקרוע רק קריעה שחייבים בה מדיני אבלות ולא יותר מכך, למרות שנהנה מהקריעה, וכן במקום של חבלה, גם במקום שהחבלה לצורך ואף גורמת נחת רוח לחובל, עם זאת אין היתר לאדם לחבול בעצמו.

אולם הפני יהושע (בבא קמא, שם) הבין בדברי התוספות שכוונתם לאסור על אדם לחבול בעצמו רק "לצורך קצת", ואילו במקום "צורך גדול", אין איסור לחבול בעצמו, כדבריו: "התם שאני, שהוא צורך גדול וסכנת נפשות, ובכהאי גוונא באמת אפילו בחובל בעצמו שרי, היכא דאיכא צורך גדול כדאשכחן בשאול המלך, אבל עיקר פלוגתא דתנאי דהכא היינו דאיכא צורך קצת". והיינו שבמקום צורך גדול מותר לחבול בעצמו, והראיה לכך משאול המלך, שהפיל עצמו על חניתו כדי שלא יתעללו בו הפלשתים (שמואל א, לא, ד).

ומעתה אין כל ספק כי תרומת שחלות או תרומת ביציות היא חלק מההגדרה של "צורך גדול", לבעלה של מקבלת התרומה לקיים את מצות פרו ורבו, ולפי מה שכתב הר"ן במסכת קידושין (טז, ב בדפי הרי"ף) "דאע"ג דאשה אינה מצווה בפריה ורביה, מכל מקום יש לה מצוה מפני שהיא מסייעת לבעל לקיים מצוותו", הצורך הוא של האשה "המסייעת" לבעל לקיים המצוה - ובשל כך לפי דברי הפני יהושע בהבנת התוספות, אין כל איסור חבלה לצורך תרומת איברים אלו.

ז. ברם בשו"ת אגרות משה, כתב בנדון חבלה לצורך ניתוח פלסטי [לעיל אות ה] שאין לחלק בדברי התוספות בין "צורך גדול" ל"צורך קצת", ולדעת התוספות גם ב"צורך גדול" לא הותר איסור חבלה: "והנה בתוספות ב"ק (צא, ב ד"ה אלא) איתא, דאסור לחבול בעצמו אפילו לצורך, כהא דאשה שטפחה על ראשה להרויח כאיסר שמן [כוונתו למעשה המובא במשנה (ב"ק צא, ב) באשה ששברו בפניה את כד השמן שלה שהיה בו שווי איסר [מטבע], וכדי להציל את השמן היא טפחה על ראשה כדי לספוג בו את השמן ועל ידי כך הצילה את השמן]. ואם כן אף שהוא צורך גדול הא יש לכאורה לאסור, דדוחק לחלק בין צורך קטן לצורך גדול כל זמן שלא מצינו בפירוש". ומפורש בדבריו

תרומת איברים ואיברי רביה - 26

שאינן לחלק כדברי הפני יהושע, בין "צורך קצת" ל"צורך גדול", וגם במה שמוגדר כ"צורך גדול" יש איסור חבלה. ולפי זה לכאורה גם בתרומת איברים יש איסור חבלה, שכן רבי משה לא מחלק בדברי התוספות [כהפני יהושע] בין צורך "גדול" לצורך "קטן".

אמנם עדיין יתכן שבתרומת ביציות, שחלות או אשכים, שנועדו לאפשר קיום מצות 'פרו ורבו' ומצות 'לשבת יצרה', גם לדעת האגרות משה אין איסור חבלה, שכן יש להבדיל בין "צורך גדול", ל"מצוה רבה". ולמרות שרבי משה פיינשטיין אסר לנערה לחבול בעצמה, ואף שזהו "צורך גדול" עבורה, אולם בתרומת איברים שנועדו לאפשר קיום מצות פרו ורבו, המוגדרת כ"מצוה רבה" (עי' תוספות שבת ד, א ד"ה וכי אומרים) וכן מצות "לשבת יצרה" - הם יותר מאשר "צורך גדול", אפשר שתהיה לדעתו מותרת, וצ"ע.

איסור חבלה - בחבלה המתרפאת מיד

ח. עוד נראה כי בתרומת דם או בתרומת איברים שהגוף משלים את חסרונם אין בהוצאתם משום איסור חבלה [גם כשהתרומה אינה לצורך פיקוח נפש, וגם בתרומה הנובעת משיקולים כספיים], מכיון שהחבלה חוזרת ומתרפאת.

והיסוד להיתר זה מפורש בסוגיית הגמרא בפרק החובל (ב"ק צ, ב) שרצו ללמוד את האיסור לחבול בעצמו מדברי רבי אלעזר "המקרקע על המת יותר מדאי לוקה משום בל תשחית, וכל שכן גופו". כלומר, אם אסור לקרוע בגד יותר מכדי הצורך משום בל תשחית, כל שכן שאסור לאדם לחבול בגופו. אולם לימוד זה נדחה: "ודלמא בגדים שאני, דפסידא דלא הדר [יתכן ושונה קריעת בגד שהיא הפסד בלתי הפיך, מכיון ששוב אינו ראוי לתיקון, אולם חבלה בגוף מעלה ארוכה] כי הא דרב חסדא כד הוה מסגי ביני היזמי מדלי למאניה, אמר זה מעלה ארוכה וזה אינו מעלה ארוכה" [כאשר היה רב חסדא הולך בין קוצים, היה מקפל בגדיו ומגביהם כדי שלא יקרעו, והיה אומר שהבגד שיקרע אינו ניתן לתיקון, ולעומת זאת הבשר שיסרט יעלה ארוכה ויתרפא].

על פי דברי הגמרא, כתב הרב זילברשטיין (שיעורי תורה לרופאים, ח"ב סימן קלד, עמ' 486) "נראה שמכירת דם וכן מִח עצמות מותרת, כי חבלה זו הרי היא מסוג אותן חבלות המעלות ארוכה, שמותר לחבול לצורך, כמבואר בסוגיא בבבא קמא, שרב חסדא הגביה שולי מעילו בהליכתו בין הקוצים".

ויתכן שגם מכירת **ביציות** היא בגדר חבלה המתרפאת, שהרי כשם שאם החבלה מתרפאת, אין איסור חבלה כאשר נעשה לצורך, בגלל שהחבלה אינה גורמת לכל חסרון בגוף שהרי המכה מתרפאת, כך גם בתרומת **ביציות**, אין כל חסרון לגוף האשה, שכידוע משתמשת בימי חייה בחלק זעיר מכמות הביציות שבגופה, ואם כן לכאורה אין מכירת מספר ביציות נחשבת לחסרון ולחבלה בגופה, וצ"ע.

אמנם אי אפשר לומר סברא זו בתרומת **שחלות** או תרומת **אשכים**, שהרי חבלות אלו אינן מתרפאות.

...

ההיתר להסתכן ולחבול בעצמו לצורך פרנסה

ט. ונראה לדון בהיתר תרומת איברים **שלא במקום פיקוח נפש**, כגון **תרומת איברי רביה** - כאשר המניע היחיד לתרומה הוא קבלת תמורה כספית.

תרומת איברים ואיברי רביה - 26

לא אחת, המחירים הגבוהים שניתן לקבל בעד האיברים, גורמים למעוטי יכולת, או לאנשים הכורעים תחת עול חובות ונושים, לשקול ברצינות את מכירת איבריהם לכל המרבה במחיר, כמוצא אחרון למצוקתם הכספית. ולדעת הרב זילברשטיין (שיעורי תורה לרופאים, ח"ב סימן קלד) אדרבה, קבלת תמורה כספית על ידי התורם לצורך פרנסתו, היא סיבה: [א] להתיר להסתכן. [ב] להתיר איסור חבלה לצורך התרומה גם שלא במקום פיקוח נפש. הרב זילברשטיין מנמק את דעתו:

[א] להתיר להסתכן - שכן מותר לאדם להסתכן לצורך פרנסתו, כדברי הנודע ביהודה (מהדורא תנינא יו"ד סימן י) שהתיר להסתכן לצוד חיות ביער למטרת פרנסה "כמו כל סוחר ימים מעבר לים, שכל מה שהוא לצורך מחייתו ופרנסתו אין ברירה, והתורה אמרה (דברים כד, טו) ואליו הוא נושא את נפשו, ואמרו רז"ל (ב"מ קיב, א) מפני מה זה [הפועל] עלה בכבש ונתלה באילן [לצורך פרנסתו] ומסר עצמו למיתה [כשהסתכן שמא יפול מן הכבש או מן האילן] לא על שכרו". והסיק מכך הרב זילברשטיין: "ולכן אם יקבל תורם פיצוי לצורך פרנסתו, יש בזה היתר נוסף להיכנס לסכנה".

[ב] להתיר איסור חבלה - לצורך התרומה, על פי חידושו של רבי יצחק אייזיק ליעבעס, מחבר ספר שו"ת בית אבי (קובץ נעם חלק יד, עמ' לא) שמותר לאדם לחבול בעצמו כדי לגמול חסד ולתרום איבר לחברו, כי **המצוה גדולה יותר מהעבירה**. וביסס את דבריו, על האמור במסקנת הסוגיא בבבא קמא (צא, ב) שלמדו איסור חובל מדברי רבי אלעזר הקפר שאמר "מה תלמוד לומר [בנזיר המסיים ימי נזירותו] וכיפר עליו מאשר חטא על הנפש (במדבר ו, יא), וכי באיזה נפש חטא זה, אלא שציער עצמו מן היין. והלא דברים קל וחומר, ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא, המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה". ומכאן הקשו התוספות (שם ד"ה אלא; תענית יא, א ד"ה אמר) על דברי הגמרא (נזיר ג, א) שקבלת נזירות היא "דבר נאה", והלא הנזיר מצער עצמו מהיין, ויש בכך חטא. ותיירו: "ואומר רבנו תם דהא דקאמר דלא הוי חוטא היינו **שמצוה גדולה מן העבירה**, דמצוה לידור כדאמר (סוטה ב, א) הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין".

על פי זה הסיק: "היכא דאיכא מצוה בהדי עבירה, אמרינן דיצא הפסדו בשכרו, ולא מקרי תו חוטא על צערו, רק אדרבה נקרא נאה. אם כן גם בנדון דידן, אם איש אחד חפץ לעשות דבר גדול לגמול חסד לתת אחד מאיבריו כדי להחיותו, כהאי עובדא באשה שנתנה כליה לאחות להצילה ממיתה לחיים, הרי בזה ודאי המצוה גדולה מן העבירה, ולא יקרא חוטא בזה על ידי מצות ההצלה. ואפילו היכא שהאדם רוצה למכור איבר מגופו בשביל ממון הרבה, גם כן יש צד היתר, דאין הצער אצלו כלום על ידי הממון הניתן לו".

הרב יצחק זילברשטיין (שיעורי תורה לרופאים, ח"ב סימן קלד, עמ' 482) הוסיף, כי לפי דברי הרב ליעבעס "נראה שגם למכור איבר מותר, **אם יש בזה צורך גדול לפרנסתו**. ויעו' ברמ"א (או"ח סי' רמח סע' ד) **שפרנסה של אדם נחשבת למצוה**, ומותר להפליג בספינה בערב שבת לצורך פרנסה".

מבואר איפוא, שאין איסור חבלה בתרומת איברים בתשלום, כי **המצוה** שיש בתרומה [גמילות חסד עם התורם, או הצורך להתפרנס] **גדולה יותר מהעבירה**. ולכן כשם שמותר לאדם לצער עצמו כדי לקיים מצוה, כך מותר לעשות חסד ולתרום לאחר איבר. ואדרבה, קבלת התשלום היא טעם **להיתר**, כי יש בזה **מצוה** כאשר הכסף נדרש לצרכי פרנסה.

תרומת איברים ואיברי רביה - 26

ההבדל בין איסור חבלה לאיסור כריתת איבר

י. הרב זילברשטיין עצמו הסתייג מחידושו של הרב ליעבעס, וכתב שאין להסיק להתיר **כריתת איבר** מהמבואר בתוספות **לצער עצמו בחבלה** כאשר המצוה גדולה מן העבירה: "ולענ"ד אין החבלה דומה לכריתת איבר, כיון שאיבוד איבר דינו כאיסור נפשות, יעו' בשו"ע (יו"ד קנז סע' א) כל העבירות שבתורה חוץ מעבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכת דמים, אם אומרים לו לאדם שיעבור עליהם או יהרג, אם הוא בצנעה יעבור ואל יהרג. וכתב הרמ"א, ואם יוכל להציל עצמו בכל אשר לו, צריך ליתן הכל, ולא יעבור בלא תעשה. וכתב הש"ך (ס"ק ג) ואם יש **סכנת איבר** צ"ע אי דמי לממון או לנפש. ונראה לקולא [שדינו כנפשות]. מבואר בדברי הש"ך שסכנת איבר דומה לנפשות. ונראה שטעמו של דבר הוא, שגופו של האדם מורכב מרמ"ח איברים ושס"ה גידים, ועליהם נוספו עוד כמה איברים חיוניים שאין בהם עצמות וגידים, ולכל זאת "חיים" יקרא. וקטיעת איבר יש בה הרי במקצת האדם, מכיון שהאיברים אינם רק משמשים לאדם, אלא הם **החיים עצמם**".

כלומר, התוספות שהתירו לצער גופו לצורך מצוה יותר גדולה [קבלת נזירות], התכוונו רק להיתר **איסור חבלה** לצורך מצוה יותר גדולה [תרומת איברים], ולא להיתר **כריתת איבר**, אשר נחשבת כאיבוד נפש, שכן איברי האדם הם מהות החיים שלו, ובשל כך "סכנת איבר" דינה כסכנת נפשות, ואין כל היתר ל"אבד נפשות" לצורך קיום המצוה בתרומת איברים.

אולם לענ"ד נראה כי בנדון **תרומת ביציות**, הרב זילברשטיין לא יחלוק על חידושו של הרב ליעבעס, שהרי הסברא שאיברי האדם "הם החיים עצמם", לכאורה לא שייכת בביציות, שאינן אלא מטען הנמצא בגופה של האשה לצורך לידת צאצאיה, ואין כל הפרעה לחיי האשה גם ללא חלק מהביציות שבגופה. וסברת הרב ליעבעס, **שהמצוה** שיש בתרומת ביציות [גמילות חסד עם התורם, או הצורך להתפרנס] **גדולה יותר מהעבירה** [איסור החבלה], והאשה תהיה רשאית לתרום לביציותיה לחברתה, היא נכונה.

לעומת זאת בנדון השתלת **אשכים** או **שחלות**, נשארה על מכונה השגת הרב זילברשטיין, והוא יחלוק על הרב ליעבעס, שכן בניגוד לביציות שאינן אלא "מטען" הנמצא בגוף האשה לצורך פרייה, האשכים והשחלות הם בגדר איברים ש"הם החיים עצמם", ככל איברי האדם, וברור שאיש או אשה שכבר קיימו את מצות פרו ורבו, אינם יכולים לתרום את האשך או את השחלה.

תרומת ביציות - מצוה או מעשה אסור על פי התורה

יא. ברם לאמיתו של דבר, הדברים שנכתבו לעיל שתרומת **ביציות**, **שחלות** ו**אשכים** נחשבת כ"**מצוה**" [גמילות חסד עם התורם, או הצורך להתפרנס] **הגדולה יותר מהעבירה** [איסור החבלה], אינם פשוטים כלל ועיקר.

בספרנו רץ כצבי פוריות - חלק א (פרקי המבוא, פרק ד) הבאנו את דעות האוסרים תרומת ביציות לא רק בגלל הספק למי מתייחס הוולד [לבעלת הביצית התורמת, או לאשה שהביצית הושתלה ברחמה], אלא בשל עצם המעשה שבו אשה אחרת מעורבת בהיווצרות הוולד, יש בו פסול ופגיעה בטהרת היחוס וקדושת ישראל. ולכן במקרה של **השתלת שחלות ותרומת ביציות**, נתבאר כי לדעת חלק מהפוסקים שהשחלה בטלה לגופה של הנתרמת, ואילו הביציות לא בטלו, ויש ספק בהגדרת האמהות, הן בתרומת ביצית והן בהשתלת שחלות.

נמצא כי דברי הרב ליעבעס, כי תרומת ביציות נחשבת כ"**מצוה**" [גמילות חסד עם התורם, או הצורך להתפרנס]

תרומת איברים ואיברי רביה - 26

הגדולה יותר מהעבירה [איסור החבלה], נכונים רק לדעת המתירים תרומת ביציות, היות ולדעת האוסרים לא רק שאין כאן מצוה אלא אדרבה זהו מעשה האסור מעיקרו, כדי שלא לפרוץ את חומות קדושת היחוס בכרם בית ישראל. ואכן, שמעתי מבאי ביתו של הגר"ע יוסף, שהתיר תרומת ביצית מיהודיה פנויה בלבד. וגם לדעת הגר"נ גולדברג (קובץ אסיא ס"ה-ס"ו, אולת תשנ"ט) במידה ויבוצע רישום מסודר, ניתן יהיה להתיר תרומת ביציות ופונדקאות, כאשר נדע בבירור מי היא בעלת הביצית ומי היולדת דבר שימנע מבוכה בעתיד [וראה על כך בהרחבה ברץ כצבי, פרקי מבוא, שם].

לסיכום: הפוסקים נחלקו האם מותר להסתכן בספק סכנה לצורך הצלת חברו מסכנה ודאית, והכרעת המשנה ברורה שאינו מחוייב להסתכן. ולכן גם כאשר תרומת האיברים אינה כרוכה בסכנה [על פי דעת הרופאים], אין חיוב לתרום מאיבריו כדי להציל את חברו, אך התורם מקיים "מילי דחסידות".

ובנדון **איסור חבלה** בתרומת איברי רביה - ביציות, שחלות או אשכים, שאינן לצורך הצלה מסכנה אלא לקיום מצות פרו ורבו, יש לומר כי איסור חבלה נאמר רק כאשר המטרה היא לקלקל במעשה החבלה, אולם כאשר החבלה מביאה לידי תיקון, אין במעשה החבלה כל איסור. לכן **מקבלי איברי הרביה - ביציות, שחלות ואשכים**, לא יעברו על איסור חובל בעצמו, שכן חבלה זו [בשעת הניתוח] אינה אלא תיקון עבורם, שהרי על ידה יוכלו להוליד. וכשם שבהקזת דם, ובאב המכה את בנו, החבלה אינה אסורה כי היא לתועלת ולתיקון, כך גם אצל מקבלי איברי הרביה, החבלה היא לתועלת ולתיקון, ופשוט שמותרת.

• גם כלפי **תורמי איברי הרביה**, נראה כי בכריתת האשך שלצורך תרומתו לאדם אחר, אין איסור חובל כלל:

לשיטת הרמב"ם - כי החבלה אינה ב"דרך נציון".

לשיטת תוספות, לפי הבנת הפני יהושע - כי תרומת איברים נחשבת כצורך גדול, שלא נאמר בו איסור חבלה. **לשיטת תוספות לפי הבנת האגרות משה -** שאע"פ לצורך גדול אין היתר לחבול, בחבלה בתרומה לצורך פוריות [תרומת ביציות] יש טעם נוסף להתיר בגלל שזו "מצוה רבה".

בתרומת ביציות יש טעם נוסף להיתר, כי אין איסור חבלה כאשר החבלה חוזרת ומתרפאת מיד.

• כאשר התורמים מקבלים תשלום בעד תרומתם, זו סיבה נוספת להיתר על פי הרב ליעבעס, כי איסור החבלה נדחה מחמת **המצוה** [גמילות חסד עם התורם או צרכי פרנסה] בתרומה. אך הרב זילברשטיין סבור שסברא זו לא נאמרה **בכריתת איבר**, הנחשבת כאיבוד נפש, ובכלל זה כריתת **שחלות ואשכים**.